

התוכן

1	מבוא
5	שמות
6	שיעור קומה
8	הימנונות
9	על הטקסט וגלגוליו
11	המחקר על היכלות זוטרת
13	המהדורה וכתבי היד
17	תקציר תוכן
21	היכלות זוטרת כ"י ניו יורק 8128
36	נספח מנחשה
38	קטע גניזה
40	צילום קטע גניזה
42	מקרא
43	חילופי נוסחאות
57	רשימת קיצורים
59	מראי מקום, מקורות, מקבילות והערות
77	תוספות להערות
79	חילופי נוסח על פי מהדורת שפר
I	תמצית באנגלית

מבוא

היכלות זוטרתית נמנה במחקר על המוקדמים שבחבורי ספרות ההיכלות¹ אולם מן הראוי להקדים ולומר שלא הגיע לידינו חיבור הנושא כותרת מעין זו ועל כן זהותו של החיבור עומדת בסימן שאלה ומהותו והקפו ראויים לעיון מחודש. בתשובתו הידועה של ר' האי גאון² נזכר לראשונה טקסט בשם זה;

"ודאי משניות הרבה יש שאינן הלכה ואנו מפרשים אותם אליבא דמאן דאתנון... ויש שתי משניות שהתנאים שונים אותן בדבר זה ונקראות היכלות רבתי והיכלות זוטרתית ודבר זה מפורסם וידוע. ועל אותן צפיות שנה תנא זה ארבעה נכנסו לפרדס. המשיל את ההיכלות הללו לפרדס והעלה להם השם הזה ודימה את הארבעה הללו שהוא סובר כי הציצו במרכבה... ועוד שמפורש בכריתא זו בהדיא אמר להן ר' עקיבא כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים ובהיכלות זוטרתית מפורש בלשון הזה פתח היכל ששי נראה כמי שיש בו אלפים רבבות גלי מים ואין בו אפילו טפה אחת של מים אלא אויר זיו אבני שיש טהור צלולות כהיכל שזיו מראהו דומה למים...".

בתשובה אחרת אומרים הגאונים: "כי יש ספרים ושמות חותמות והיכלות רכתא

והיכלות זעיראתא ושר תורה ומשניות אחרות שהרואה אותם מתפחד מהם"³.

לבד מן הציטוט על פתח היכל הששי הנותן לנו נקודת אחיזה טקסטואלית יחידה באשר לזהות הטקסט, אין לנו כל ידיעה ודאית על היקפו של החיבור, ראשיתו או סופו, שיטת עריכתו, מאפייניו ותוכנו. בכתבי היד של ספרות ההיכלות שהגיעו לידינו לא מצינו חיבור הקרוי היכלות זוטרתית⁴.

1. עיין במחקריו החשובים של ג' שלום: Major Trends in Jewish Mysticism, New York 1946, pp. 40-79; Jewish Gnosticism, Merkavah Mysticism and Talmudic Tradition, New York 1965, p. 6, pp. 75-83. (להלן גנוסטיציזם).

I. Gravenwald, Apocalyptic and Merkavah Mysticism, Leiden, Köln 1980 pp. 142-149.

2. עיין עיין יעקב פ"ב דחגיגה ובנוסח מהדר אצל ב"מ לוין, אוצר הגאונים לחגיגה, ח"ד, ירושלים תרצ"ב, חלק התשובות, עמ' 14.

3. שם, עמ' 21.

4. ג' שלום ציין שראה בליבורנו ב-1932 כ"י שבו רשומה היתה הכותרת היכלות זוטרתית, וראה גנוסטיציזם עמ' 127. אולם כ"י אינו נזכר ברשימת ברנהימר או בכל מקור אחר. אי הבהירות בדבר זהותו של היכלות זוטרתית צויינה בידי שלום בדבריו על מקורותיו של ר' יצחק הכהן שהזכיר חיבור בשם 'שימושא דהיכלות זוטרתית', קבלות ר' יעקב ור' יצחק בני ר' יעקב הכהן, מדעי היהדות ב (תרפ"ז) עמ' 189. המסורות אותן הביא ר' יצחק משם 'פרקי היכלות זוטרתית' ו'שמושא דהיכלות זוטרתית' (שם עמ' 260) אינן מצויות בה"ז דידין.

א' ילינק היה זה שקבע לראשונה את זהותו של היכלות זוטרתו בהקדמתו לחדר ו של בית המדרש⁵ אם כי יתכן שצונץ קדם לו כפי שעולה מהערתו המרומזת⁶. ילינק קבע שדפים 38 א - 46 א בכ"י אוקספורד 1531 של ספרית הבודליאנה הם היכלות זוטרתו והחוקרים אמצו את קביעתו⁷.

עיון מדוקדק בכתבי היד הכוללים קבצים של ספרות ההיכלות אינו מאשש את קביעתו של ילינק שכן ספק אם יש בקטעים השונים המרכיבים את היכלות זוטרתו משום טקסט בעל רציפות תחבירית או יחידה טקסטואלית בעלת טררוקטורה עריכתית מגובשת. בשולי היכלות רבתי מופיעים בכתבי יד רבים כתבים השייכים לספרות ההיכלות, חלקים מהם התפרסמו בידי שלום בשם 'מעשה מרכבה' וחלקים אחרים הוגדרו בידי ילינק כ'היכלות זוטרתו' בעוד שקטעים רבים אחרים בעלי אופי זהה לא נכללו בקלסיפיקציה זו.

בהיכלות זוטרתו, על פי הגדרתו של ילינק, מצויות כעשר משניות הפותחות בלשון "אמר ר' עקיבא"^{7א}, רשימות ארוכות של שמות האל ושמות שרי ההיכלות שנגלו לר' עקיבא בירידתו למרכבה, תיאורים מפורטים של חלקי המרכבה הכוללים קטעים של שיעור קומה, סיפור ארבעה שנכנסו לפרדס, כמה הימנונות, תיאור ההיכל השביעי ורמזים לפרשנות החדשה לשיר השירים.

אין כל מניעה להוסיף לטקסט זה משניות נוספות הפותחות בלשון 'אמר ר' עקיבא' כגון אלה הנזכרות ב'מעשה מרכבה' שפרסם שלום, בסעיפים 2,3,5,8,9, או משניות השייכות למשנת שיעור-קומה המופיעה בכתב יד ניו יורק 8128 בעמ' 19 א - 23 א, בין שני החלקים המקבילים לנוסח היכלות זוטרתו שבכ"י אוקספורד 1531, ומשניות נוספות המצויות בדפים 24 ב - 40 א בכ"י ניו יורק הני"ל.

חטיבה זו של ספרות ההיכלות אינה ערוכה סביב ציר מרכזי ספורי אלא היא מופיעה בצורת פרקים או משניות שאינם ערוכים כסדר, אין בהן קדימה או איחור, לעילה או מאפיין סגנוני דומיננטי. החלוקה הקובעת שחלק מן המשניות שייך להיכלות זוטרתו וחלקן אינו שייך, אינה אלא שרירותית לגמרי.

הטקסט המצוי בידינו משקף התלכדות של כמה מסורות מחוגי ההיכלות ובראשן זו של החוג שר' עקיבא עמד במרכזו ושחיות הכניסה לפרדס והעליה בהיכלות כחוויה מיסטית משתקפת בו, אולם רבים גם החלקים השייכים למסורות אחרות כגון 'שר תורה', 'שיעור קומה' 'מרכבת יחזקאל' ועוד שאפשר לפטרן כאינטרפולציות ותוספות עריכה מאוחרות לטקסט, אולם עדיין לא יהא בכך כדי להפוך את "חומרי הגלם" של הטקסט לספר.

5. א' ילינק, בית המדרש, ליפציג 1855, ח"ו, עמ' 44 XLV ולא כמצויין בטעות ב-MTJM עמ' 357 הע' 13.

6. L. Zunz, Die Synagogale poesie der Mittelalters, Berlin 1855, P. 148. ועיין שלום, גנוסטיציזם עמ' 127.

7. עיין הערה 1 לעיל.
א. על ר' עקיבא גיבורו של היכלות זוטרתו, נכתב רבות ואכמ"ל. על מעמדו ביחס לפרשנות החדשה של שה"ש עיין ש' ליברמן, משנת שיר השירים בתוך גנוסטיציזם עמ' 118-126, וא"א אורבך, המסורות על תורת הסוד בחקופת התנאים, מחקרים בקבלה ובתולדות הדתות מוגשים לג' שלום, ירושלים תשכ"ה עמ' יא הע' 45.

המוסג ספר כמוכן, איננו אפליקטיבי לספרות זו הצומחת מתוך גרעין אידיאלי או סיטואטיבי כלשהו, כאשר לגרעין זה נספחים במרוצת הזמן מסורות קרובות וחמרים נוספים. קרוב לוודאי שבה"ז גרעין זה הוא אותו חזיון פרטי ארכיטיפי של ר' עקיבא הידוע כ"ארבעה שנכנסו לפרדס" ומסורות נוספות הכרוכות בשמו, אולם, כאמור, ספק אם בשלב כלשהו הדברים הגיעו לגיבוש שונה מזה הגולמי, המפוזר, המצוי בידינו.

אם נרחיק לכת אולי יתכן לומר שחיבור זה אינו אלא דוגמא לפיקציה טקסטואלית שאחדותה העריכתית כנראה אף פעם לא היתה בנמצא, ואין הוא אלא משקף מסורות 'גולמיות' של חוגים שונים שעסקו בירידה למרכבה, אך מכל מקום מן הראוי להזהר בהצעת הערכות כוללניות בדבר אופיו של הטקסט ולהמנע מספוקלציות כלליות על זמנו בהשוואה לטקסטים אחרים של ספרות ההיכלות, שכן אין בטעמים השונים המרכיבים את היכלות זוטרתו משום טקסט רגיל בעל רציפות תחבירית וזמן כתיבה אחד ולכל היותר יתכן לדון בחלקים של חיבור זה אך לא בטקסט כולו, בבטקסט קדום.

ג' שלום אמץ את זהויו של ילינק וקבע בראשית מחקריו בספרות ההיכלות⁸ שהיכלות זוטרתו הוא העתיק שבטקסטים של ספרות זו ואיפיינו בכך שר' עקיבא הוא בו הדמות המרכזית, שלשונו ארמית עתיקה ואותנטית ושעריכה מאוחרת של ראשית הטקסט וסימומו היא שהביאה לערפול נוסחו העתיק המובהק. במחקריו המאוחרים יותר⁹ הוסיף וקבע בהכללה שהארמית שבטקסט כוללת צורות ארץ ישראליות ובבליות (ויש להביא בחשבון שהמעתיקים בימי הביניים נטו לשנות הצורות הארצישראליות הנדירות לצורות הבבליות השגורות) וטרנסליטרציות הלניסטיות של שמות שהיו עכריים במקורם, אולם חרף העובדה שפרסם קטעים חשובים של חיבור זה¹⁰ מכתבי יד לא הקדיש לטקסט אנליזה פילולוגית שתאשש את קביעת קדמותו, תכרר את זהותו או תקבע בודאות את הקפו. א' גרינולד תיאר את היכלות זוטרתו כקומפילציה של קטעים מיסטיים המייצגים שכבות שונות בהסטוריה של ספרות ההיכלות¹¹ ודומה שהגדרה זו קולעת לאיפיונו של טקסט זה ככל אשר אמורים הדברים באנליזה טקסטואלית של החיבור בצורה בה הגיע לידינו, אולם אין בה מענה לשאלת הסלקטיביות שבהרכב הקטעים הנכללים בה"ז ולפשרו של הרכב זה וסדרו.

המחקר המודרני בספרות ההיכלות, הן מצדו הפילולוגי, הן מבחינה הסטורית והן מבחינה אידיאית מלמד על הצורך לבחון ספרות זו מזוית ראייה פלורליסטית¹². אל לנו לקרוא בדברים כבחיבה אחת שמוצאה מבית מדרש אחד בעל רקע מיסטי דתי משותף, שכן דומה

8. עיין MTJM עמ' 45. 51.
9. גנוסטיציזם עמ' 75 ואילך. י' גרינפילד קבע שלשון הטקסט מלמדת שמקום חבורו בארץ ישראל במאה השניה או השלישית לספירה ועיין גרינולד Apocalyptic עמ' 142.
10. עיין MTJM עמ' 364 הע' 80: עמ' 365 הע' 92: עמ' 361 הע' 47: עמ' 359 הע' 21 ובפרק העשירי בספרו Jewish Gnosticism, עמ' 77-83.
11. עיין גרינולד בספרו הנזכר לעיל: M. Smith, Observation on Hekhalot Rabbati, Biblical and other Studies, ed. A Altman, Cambridge 1963 P. 149.
12. סמית הציע לראות בהיכלות רבתי אוסף של קטעים המתארים אספקטים שונים של מסורת אחת של ספוקלציות סביב כסא הכבוד והרקיעים שמחתיו, כאשר שני מוקדיו של הטקסט הם אוסף המנונות המתארים את כסא הכבוד ותיאור מפורט של העליה במרכבה.
11. עיין גרינולד Apocalyptic עמ' 142-149.

שניתן להבחין בכמה וכמה מסורות ספרותיות, פרי רוחן של מספר אסכולות, השוכנות זו בצד זו, בעריכתם המאוחרת של הטקסטים שהגיעו לידינו¹³. אין בידינו, לפי שעה, אנליזה פילולוגית הקובעת בודאות את הזיקה בין חלקיה השונים של ספרות ההיכלות בכלל ושל חלקיו השונים של היכלות זוטרת בפרט. הטקסט המצוי בידינו משקף התלכדות של מסורות שונות ולבד מן ההכללה על דרך השלילה הקובעת שהיכלות זוטרת הוא חבור א-היסטורי נטול עריכה ספרותית או אופי סיפורי רציף ונטול אפיונים אפוקליפטיים, המציינים שלבים מאוחרים יותר בהתפתחות ספרות ההיכלות, אין בידינו לקבוע הכללה עקרונית באשר למהות המורכבת מרכדים שונים, אלא להציע התייחסות לחלקים השונים בנפרד. אם נשוה את היכלות זוטרת לקבצים אחרים של ספרות ההיכלות נוכח שהטקסט נטול מסגרת הסטורית או פסיאודו-הסטורית (כבהיכלות רבתי או בספר היכלות) כשם שהוא נטול אוריינטציה אסקטולוגית מכל וכל, שכן תיאור ההתעלות המיסטית או הכניסה לפרדס אינם מעוגנים במאורע מסויים או במטרה מסויימת המשמשת להם צידוק, לבד מן הערגה המיסטית לראות 'מלך ביופיו'.

יתכן שיש מקום לנסות להבחין בספרות זו חלקים שונים ע"פ סיווג המבחין בין תיאור חויה לבין שימור מסורת; חלקים נכבדים מן החבור מייצגים מסורות המתמקדות במרכבת יחזקאל ובפירושה נוסח מעשה מרכבה, בעוד שחלקים אחרים מבטאים מסורת המעוגנת בשיעור קומה, בפרשנות החדשה לשיר השירים¹⁴, ובכניסה לפרדס, דהיינו היכלות זוטרת משקף הן את העיסוק בתורת הסוד כעיסוק במרכבת יחזקאל נוסח דורו של רבן יוחנן בן זכאי והן את השלב החדש של ספרות הסוד המבוסס על הפרשנות החדשה לשיר השירים הקשור בחזיונו של ר' עקיבא¹⁵, דומה שיש כאן שני אפיקים לתורת הסוד, זה החדש הקשור בסוד האלהות המיוסד על חויה והאחר הקשור בסודות המרכבה המיוסד על סודות העוברים כמסורת איזוטרית. יחד עם זאת יש להוסיף שקרוב לודאי שבחירת הקטעים השונים מהם הורכב חיבור זה היתה מעוגנת לאו דוקא בריבוד היסטורי-אידיאי זה או אחר, אלא במידת זיקתו של החומר לידיעת שמות האל, המיוסדת הן על חזיון והתגלות והן על מסורת, ידיעה שהיא האינטרס הדומיננטי בטקסט.

13. ראה י' דן, שבעים שמות למטטרון, הרצאה בקונגרס העולמי השמיני למדעי היהדות, קיץ תשמ"א; הנ"ל, ענפאל ומטטרון, הרצאה, המכון למדעי היהדות חורף תשמ"ב.

14. עיין ש' ליברמן, משנת שיר השירים, עמ' 118-126.

15. עיין י' דן, חדרי המרכבה, תרביץ מז (תשל"ח) עמ' 49-55.

היכלות זוטרתית שייך לרובד של ספרות ההיכלות המייחס חשיבות ראשונה במעלה לידיעת השמות האלוהיים, ולמשמעותם 'הפרקטית' והתיאורגית. ג' שלום העמידנו על כך שטקסטים תיאורגיים בהם מרובים שמות מגיים הם עדות לתנועה חיה וביטוי לשלב מוקדם בהתפתחותה¹. על פי קנה מדה זה אין ספק בקדמותו של היכלות זוטרתית, שחלקים נכבדים ממנו עוסקים בגילוי השמות הנסתרים של האל וחלקי מרכבתו, כשהצפייה במרכבה והיכלות המאגית שלובים זה בזה. בחבור זה אין נתפסת הדמות האלהית כמושג או אידיאה, אלא כמערכת של שמות. מהות האל זהה לשמו ועל כן ידיעת השמות משמעה ידיעת מהות האל, או בלשון אחר הידיעה המיסטית היא ידיעת השמות שכן השם גונז את המהות האלהית הניתנת להשגה, ומוקד הערגה הדתית נסוב סביב גילוי השמות הנסתרים.

בשלב החדש של תורת הסוד, שראשיתו בשעה שנדרש שיר השירים על הקב"ה בטקסטים נוסח שיעור קומה, נענתה השאלה בדבר מהות האל, בהפיכת שיר השירים לשמו. במעלה העליונה של העליה המיסטית, 'בהיכל השביעי, שונה ר' עקיבא את פסוקי שיר השירים, עליהם מיוסד שיעור קומה, כשמות האל².

עיצוב דמותו של ר' עקיבא בה"ז, נערך במדה רבה כעקבות האספקט המגי-תיאורגי בדמותו המדרשית של משה רבינו שעלה למרום ולמד שמות ברקיע³. הענין במשמעות התיאורגית של ידיעת השמות גלוי בטקסט זה אך יחד עם זאת ניכרת התחכבות בין המעלה הדתית והרוחנית שיוחסה לידיעת השם לבין הסכנות הכרוכות בגילוי ובשימוש בו. הטקסט מייצג תהליך מענין של העצמת השמות. משמות המייצגים מהות של הקב"ה, הופכים השמות לבעלי מהות עצמית וישות נפרדת כחותם, או כשר דוגמת אזכורה המצויין כשם האל אך המופיע גם כשם של גבורה, כחותם וכשר וכמהו וטב"ח ודומיהם⁴. משם החקוק על גוף האל או על מצחו הופך השם לחקוק על כתר או לכתר בעצמו.

אין ספק שהקטעים השונים המרכיבים את היכלות זוטרתית מייצגים אספקטים שונים של השגת ידיעה בשמות האל, הן לצרכים מגיים ותיאורגיים, הן לשם עליה במרכבה והן כניסיון להגדיר את מהות האל על ידי ידיעת שמותיו.

1. שלום, גנוסטיציזם עמ' 75.

2. י' דן, חדרי מרכבה עמ' 52.

3. ראה בבלי, מסכת שבת פח ע"ב-פט ע"א, ושם כמה מקבילות להיכלות זוטרתית בשינוי שמו של משה לעקיבא ועיין להלן במהדורה שורות 9, 21, 55 ועוד. ובמחקרו של שולץ J. Schultz, *Angelic Opposition to the Ascension of Moses and the Revelation of the Law*, *Jewish Quarterly Review* LXI (1970/71) pp. 282-307.

4. לעובדה זו כבר הסב שלום את תשומת הלב ועיין גנוסטיציזם עמ' 70.

משנת שיעור קומה נדונה במחקר ספרות ההיכלות מזויות ראייה שונות¹, אולם עדיין לא נתנה הדעת די הצורך לשאלת היחס בין היכלות זותרתי לשיעור קומה. ג' שלום ציין אל נכון שקטעים של ש"ק מצויים בהיכלות זותרתי² אולם לא פירט ואף לא קבע את מהות הזיקה בין הטקסטים. במקום אחר אף הציע שיתכן ששיעור קומה היה חלק 'ממרכבה רבה' ורק לאחר מכן הועתק בכתבי היד כיחידה נפרדת³.

בכל כתבי היד של היכלות זותרתי שזורים פרקי שיעור קומה ובכ"י ניו יורק ביהמ"ל 8128 מובא הטקסט הקלסי של ש"ק כחלק מהיכלות זותרתי. יתכן שיש מקום לשקול אם הקלסיפיקציה המקובלת המייחדת מקום נפרד ל'שיעור קומה' כתחום ספקולטיבי בפני עצמו יש לה על מה שתסמוך ואולי יתכן שבמקורם היו הדברים שזורים זה בזה כפי שמופיע הטקסט בנוסח כה"י זידן.

שני הטקסטים קשורים לר' עקיבא, הן כבעל הפרשנות החדשה לשיר השירים⁴ היוצא מפשטו ומזהה את המלך שבשיה"ש עם האל במשנת שיעור קומה, והן כמיסטיקון בהיכלות זותרתי, המתאר לראשונה בספרות העברית הקדומה את חזיון ההתעלות להיכלות כשבשיאו של גילוי זה מופיעים פסוקי שיה"ש שעליהם מיוסדת משנת ש"ק⁵.

ג' שלום קבע כי שיעור קומה שבספרות ההיכלות הוא פירוש על שיה"ש⁶ וש' ליברמן אישש את דבריו משקבע "והוא מדרש שיה"ש, הוא מעשה מרכבה, הוא שיעור קומה"⁷ י' דן הוסיף לזיהוי משולש זה את הקשרו להיכלות זותרתי: "מדרש שיה"ש הוא הוסיף על שיעור קומה והוא הוא המצוי בשיאה של הירידה במרכבה. שיה"ש... הוא שמותיו של המלך העליון המתואר בש"ק ואליו פונה הירוד במרכבה. נמצא שזהו משולש זה, שקבע ליברמן, שגור... גם בפיו של ר' עקיבא בהיכלות זותרתי"⁸.

1. שלום, גנוסטיציזם עמ' 6-7, 36-43; ליברמן, משנת שיה"ש, 'גנוסטיציזם'; י' דן, חרדי מרכבה, תרביץ מז (תשל"ח); J. Dan, the concept of Knowledge, in the Shiur Qoma, Studies in Jewish Religious and Intellectual History presented to A. Altman 1979 ג' שלום, שיעור קומה, פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה עמ' 153-186.

2. גנוסטיציזם עמ' 36 הע' 1.

3. שם עמ' 6-7.

4. עיין א"א אורבך, דרשות חז"ל ופירושי אורליגנס לשיה"ש והויכוח היהודי נוצרי, תרביץ ל (תשכ"א) עמ' 148-170.

5. דאה להלן במהד' שורות 431-437 ובחילופי נוסחאות וראה י' דן, 'חרדי מרכבה' עמ' 52-53.

6. גנוסטיציזם עמ' 36.

7. שם עמ' 126.

8. 'חרדי מרכבה' עמ' 53.

סיומו של ה"ז, הגילוי המועצם של אותה תפיסה חדשה שנשתברה לר' עקיבא בכניסה לפרדס, ובעלייתו להיכל השביעי, סדר האלוהות המתבטא בפסוקי שיר השירים המבטאים את סדר ש"ק מכאן ואת סדר שמות האל מכאן, היא החוליה המקשרת בין ההיכל השביעי (ספרות ההיכלות) ובין גשנת שיעור קומה.

כאמור לעיל כולל היכלות זוטרתו דיונים מפורטים במרכבה. וככאם בהשראת המדרשים האיזוטריים על מרכבת יחזקאל אולם חידושו וייחודו הוא בדין המוקדש לרמות שמעל למרכבה. יש כאן ביטוי מגומגם למאמץ לתאר אספקט פיגורטיבי של אל שהוא בעל דמות ויתכן שגמגמו של הקטס הוא ביטוי לנוראות התוויה ולהעדר היכולת להכיעה במלים: "אמר ד' עקיבא כביכול כמותינו הוא זהו גדול מכל וזהו כבודו שנסתר מפנינו" (שורות 96-97).

דמות זו היא נזשא התיאור בשיעור קומה וחרף העובדה שאין מצויין במשירין אם בדברים נסובים על האל, הכבוד, יוצר בראשית או כל כינוי ידוע אחר אלא "הוא" "קומתו" "שמו" וכיו"ב, מן המכלול הסקסטואלי עולה בבירור שהקב"ה הוא המתואר ונסיובת התיאור האנתרופומורפיים מתיחסים לדמותו. האנתרופומורפוזם של ש"ק הוא זה של האל הטרנסצנדנטי ותיאורו של ד' עקיבא מתיחס לאספקט הנגלה של האל בעלם מנקודת מבטו של היורד במרכבה: "האל הגדול הגבור והגורא הכביר והחזק שהוא בעלם מעיני כל הכריות ונסתר ממלאכי השרת ונגלה לד' עקיבא במעשה מרכבה לעשות חפצו" (עמ' 36 במהדורה שורה 21 ואילך)

אין לטעות בשימוש במונח כבוד המצוי. פעמים מספר בחיבור זה שכן אין לפנינו הכחנה בין הכבוד בכחינה נגלית של האלוהות אלא להפך, דברי ר' עקיבא מלמדים במפורש שהכבוד זה לאל הנסתר "כביכול כמותינו הוא זהו כבודו שנסתר מפנינו". (לעיל) וכדור שהתיאור נוסח שיעור קומה מתייחס לאל בעלם.

כנגד הפרקים האחרים של ספ' ההיכלות שעיינו במרכבה כאן המאמץ מתרכז בעיון באל עצמו, בחזותו ובדיעת שמותיו הנסתרים.

עיון בחזון הדמות האלוהית מלמד שלפנינו תיאופניה פיגורטיבית, אולם העיון באל אין משמעו השגת ישותו הרוחנית, דברו או תורתו שכן התיאופניה העומדת ביסודו של סקסט זה היא נטולת דבור. אין מתואר דבורו של האל קולו או פעולותיו אלא השגת החזיון של המלך כיופיו משמעה ידיעת שמותיו; דאית המלך ביופיו, כשיאה של ההתעלות המיסטית, מלמדת שכל מהותו היא שם; השם האלוהי הוא הדמות המיסטית של האלוהות המתגלה ליורד במרכבה.

מן הראוי לציין שהתיאור הפיגורטי של היושב על הכסא כולל את שמות איבריו אך אין כאן ניסיון לשער שיעורם של אברים אלה, כבסקסטים אחרים של שיעור קומה שכן בהיכלות זוטרתו האינסרס הרתי מתמקד כידיעת השמות כלבר שהרי הם הם הגזנים את המהות האלוהית.

בהיכלות זוטרתני מצויים חמשה הימנונות¹ המבטאים אספקטים חשובים של טקסט זה. חלקם של הימנונות אלה מובא אף בהיכלות רבתי, כפי שעולה מהקבלת הנוסחים המפורטת להלן בהערות ובחילופי הנוסחאות, שנים מההימנונות, שאינם אלא שני נוסחים מקבילים של שיר אחד, מובאים בשמה של בת קול "שיצתה מתחת כסא הכבוד" אשר אותה שמע ר' עקיבא כשירד במרכבה. ההימנון מובא בארמית. הימנון אחר המתאר את האל ושמותיו מובא אף הוא בלשון ארמית (שורות 218-230).

הימנון אחד הוא הימנון ההיכל השביעי (שורות 325-348) המתאר את העלאת היורד במרכבה מההיכל השביעי לפני כסא הכבוד וההימנון המסיים הוא שירת השואל לפני כסא הכבוד, הימנון בעל אופי אקסטטי של התלהבות דתית (שורות 389-415) המצוי אף בהיכלות רבתי.

אין ספק שההימנונות נמנים על החלקים הקדומים של היכלות זוטרתני ושהשפעתם היתה רבה על עיצובה של ספרות זו בעריכותיה השונות כפי שעולה מהשוואת הנוסחים השונים.

1. טענתו של שלום שבהיכלות זוטרתני אין הימנונות (גנוסטיציזם עמ' 76) אינה נכונה. על מעמדם של ההימנונות בספרות ההיכלות ועל ייחודם ראה שלום, גנוסטיציזם עמ' 20-30 וא' אלטמן, שירי קדושה בספרות ההיכלות הקדומה, מלילה ב (תש"ו) עמ' 1-24.

על הטקסט וגלגוליו

בהערות לטקסט הבאתי מקבילות בדפוסים ובכתבי יד ונוסחים קרובים ברוחם ובסגנונם המצויים בספרות ההיכלות לרבדיה השונים, שיש בהם כדי להאיר את הטקסט ולהקל על הבנתו. קטעים מהיכלות זותרתי היו מצויים, מבלי שיזוהו ככאלה, לפני עורכי היכלות רבתי, חרבא דמשה, הבדלה דרבי עקיבא, ס' הרזים, מסכת היכלות, סדרי דשמושא רבא, פרקי דרבי אליעזר, פסיקתא רבתי, שיר השירים רבה, ספר רזיאל ועוד.

חלקים ניכרים של ספרות זו משמרים מסורות קדומות לזמן עריכתם ולעתים הנוסח המובא במקור מאוחר מלשון היכלות זותרתי מאיר את עינינו באשר למקוריות הנוסח ולוריאנטים רלבנטים שלו. אין צריך לומר שאין מצויין בשום מקום מקורם של הדברים בהיכלות זותרתי אולם השואה טקסטואלית מפורטת העלתה בכירור קיום זיקה בין המקורות השונים.

שלום קבע פעמים מספר שהיכלות זותרתי נמנה על העתיקים שבחבורים שנתרו בידינו מספרות ההיכלות ומחקריו של גרינפילד מאששים קביעה זו אולם אין בידינו לפי שעה אנליזה פילולוגית מפורטת המאששת טענה זו ומציעה יחס ודאי בין כתביה השונים של ספרות זו.

אם נקבל את טענתו של שלום הרי שאנו פטורים מדיון בבעית קדימה ואיחור ביחסי הטקסטים אולם כאמור לעיל היכלות זותרתי מורכב מסוגים שונים ומגוונים הנבדלים זה מזה בסגנונם ובדרכי הבעתם וקרוב לוודאי שאף בזמן כתיבתם ועל כן יש להמנע מהכללות כל עוד איננו יכולים להצביע על יחס כרונולוגי ודאי בין כתביה השונים של ספרות זו מחד גיסא ועל היקפו של היכלות זותרתי המקורי מאידך גיסא.

דוגמא לפרובלמטיקה מעין זו אנו רואים בשאלת הזיקה בין היכלות רבתי להיכלות זותרתי. קשה להכריע בודאות אם אחד משני הטקסטים מייצג שלב מוקדם יותר של מסורת או שמא שניהם אינם אלא נוסחאות מקבילות של קבוצות שונות במקצת (אם כי הדעת נוטה להקדים הזותרתי לרבתי) אולם ודאי שיש קטעים שלמים מהיכלות זותרתי בתוך היכלות רבתי, או להפך. אם נביא בחשבון שבמסורת המדרשית המקובלת רבתי לעולם קודם לזותרתי ואם ניישם זאת על שני הטקסטים דנן, ודאי יקשה להסביר כיצד נמצא מקבילות מדויקות בין שני הטקסטים ועדיין נקדים הזותרתי לרבתי.

בבדיקת הזיקות הטקסטואליות לעתים דומה שהיכלות זותרתי היה מעין 'חומר גלם' נטול מסגרת מחייבת ממנו נטלו חיבורים מאוחרים יותר בספרות ההיכלות פרקים שהתאימו לעניין הנדון.

לכמה חלקים מהיכלות זותרתי נמצא מקבילות בשיעור קומה, בתלמוד ובמדרש ואף כאן שאלת הזיקה הספרותית ההסטורית והכרונולוגית בין הטקסטים השונים אינה פשוטה, אולם לסוגית היחס בין הספרות התלמודית לספרות ההיכלות כבר ניתנה הדעת בהרחבה במחקריהם של שלום, אורבך, הלפרין ואחרים. מן הראוי עוד להעיר 2 הערות בעניני סגנון: במקבילות התלמודיות המתיחסות לקטעים שונים בהיכלות זותרתי (הכניסה לפרדס, עלית משה למרום, אל תאמרו מים מים) מובאים הדברים בעריכה אנונימית ובגוף שלישי, שעה שבחבורנו מובאים הדברים מפי ר' עקיבא המדבר בגוף ראשון.

היכלות זוטרחי דחוק מאחידות סגנונית ופרסומו בספרות המחקרית כטקסט הכתוב
ארמית אינו מדויק כל-צרכו, שכן רזבו כתוב עברית וחלקיו הקשים אינם אלה הארמיים
אלא אלה המורכבים מצירופי שמות נסול'י פשר.

אינן ספק שלשזבוניו של טקסט זה השפיעו השפעה מכרעת על אפרות ההיכלות בעריכותיה
המוקדמות והמאוחרות זאני תקוה שהחירתו והטקנתו לדפום יתרמו למחקר בתחום חשוב זה.

ראשית המחקר על היכלות זוטרתית היתה בדבריו הקצרים של א' ילינק בבית המדרש¹ בהקדמתו לחדר הששי. ילינק הציע את זהויה הטקסט ואף התכוון לפרסמו כפי שעולה מתוכן העניינים אך לא נסתייע הדבר.

ג' שלום הקדיש מחקרים מעמיקים לספרות ההיכלות² ובמסגרתם הרחיב את הדבור על היכלות זוטרתית ובירר כמה סוגיות עקרוניות העולות מטקסט זה ואף פרסם קטעים חשובים ממנו³. הדיון לא כלל אנליזה פילולוגית והתבסס על קביעתו של ילינק בדבר זהות הטקסט והקפו. חוקרים אחרים שהמשיכו את דרכו של שלום, דנו אף הם באספקטים בודדים של טקסט זה מבלי לנסות לדקדק בזהות החיבור ועריכתו. לאחרונה הקדיש א' גרינולד פרק קצר לחבור זה בספרו האנגלי על ספרות ההיכלות⁴ בו סיכם את המחקר העדכני בנושא. אין מצוי בידינו מחקר על עריכתו של היכלות זוטרתית, ייחודו הלשוני והיקפו, והצעד הראשון לכך הוא בפרסום מהדורה מדעית של טקסט זה.

אתרע מזלו של היכלות זוטרתית שלא זכה להידפס בשלמותו ואף משהוקדשו לו מחקרים לא זכו אלה לראות אור דפוס או משזכו, נגנזו.

יונה גרינפילד הקדיש מחקר ללשון היכלות זוטרתית אולם לא פרסמו בדפוס. מסקנותיו של מחקר זה מובאות בקיצור בספרו של גרינולד.

ב-1977 כתב קרל ולדמן עבודה M.A. בישיבה יוניברסיטי, "היכלות זוטרתית - מהדורה ביקורתית המבוססת על כ"י מהגניזה", אולם עבודה זו לא היתה לנגד עיני שכן נגנזה בהוראת המחבר. כל מאמצי לעיין בה בספריות בארץ ומחוצה לה היו ללא הועיל חרף תכתובת ענפה עם כל הנוגעים בדבר. טעמה של "גניזה" זו אינו ידוע ואין אלא להצטער על כך.

בשנים האחרונות עוסק פטר שפר במחקר מקיף על ספרות ההיכלות וזה עתה יצא לאור בגרמניה ספרו הסינאופטי על כתבי היד העקריים של ספרות ההיכלות. בעת כתיבת עבודתי הספר טרם הגיע לישראל ולא היה לנגד עיני בעת התקנת המהדורה.

אני אסירת תודה לפרופ' י' דן שהעמיד לרשותי בבדיבות רבה צילומי כתבי יד והגהות מאמרים שטרם נדפסו שסייעו לי רבות בהתקנת מהדורה זו, והעניק לי מידיעותיו ומעצתו הטובה.

1. א' ילינק, בית המדרש ליפציג 1855, ח"ו, עמ' XLIV.

2. ראה לעיל עמ' 1 הערה 1.

3. שלום גנוסטיציזם, פרק 10: הנ"ל, זרמים במיסטיקה היהודית עמ' 361.

4. ראה לעיל עמ' 1 הערה 1.

עוד חייבת אני תודה לפרופ' א' גרינולד שהעמיד לרשותי ביד רחבה חומר בדפוס ובכתבי יד, לאנשי האקדמיה ללשון העברית שהפקידו בידי צילומי כתבי יד נדירים ולעובדי המכון לתצלומי כתבי יד עבריים שסייעו עמדי בבדיקת כתבי היד וההדרתם.

אני מודה למר רון מי מי ואוצרי ספרית הבודליאנה באוקספורד, לד"ר סטפן רייף, אוצר אוסף הגניזה ולאוצרי ספרית קימברידג', לרבי מרטין כהן ואוצרי ספרית הסמינר התיאולוגי בניו יורק, על שהתירו לי להשתמש בכתבי היד המצויים ברשותם וסייעו לי בפתרון של בעיות טכניות שונות.
יבואו כולם על הברכה.

רחל אליאור

האוניברסיטה העברית בירושלים, חורף תשמ"ב

המהדורה שלפנינו מיוסדת על כתב יד ניו-יורק, בית המדרש לרבנים (828) Mic 8128 ומביאה השלמות וגירסאות עדיפות מכ"י אוקספורד 1531 וכ"י מינכן 22. השלמות אלה מובאות בסוגרים מרובעים.

חילופי נוסחאות מובאים על פי כתבי היד דלהלן :

אוקספורד 1531	א - 46	א	סימנו א
מינכן 40	א - 94	א	סימנו ע
מינכן 22	ב - 160	ב	סימנו נ
גניזה	TSK 21/95		סימנו ג
מרכבה שלמה, ירושלים תרפ"א,			
וע"א - חע"א			סימנו מ

בהערות מובאים נוסחים מקבילים לחלקים מהטקסט המצויים בכ"י פריס 850 ובכ"י וטיקן 228 ובירורים טקסטואליים באשר לאופיים של נוסחי הטקסט השונים.

כתבי היד

כ"י אוקספורד 1531 (מיכאל 9), ספרית הבודליאנה א עיין קטלוג נויבאר, אוקספורד 1886, עמ' 537.

כה"י התחבר בחוגי חסידי אשכנז והוא מן החשובים שבכה"י הכוללים את ספרות ההיכלות. חלקים נכבדים מכתב יד זה נדפסו בספרו של H. ODEBERG, 3 Enoch, The Hebrew Book of Enoch, Cambridge 1928.

במאמרו של א' אלטמן, שירי קדושה בספרות ההיכלות הקדומה, מלילה, ב. (תש"ו) עמ' 1-24.

בספרו של ילינק, בית המדרש, ירושלים 1938, ח"ג עמ' 83-103 ובספרו של ג' שלום Jewish Gnosticism, Merkabah Mysticism and Talmudic Tradition, New York 1965 P. 77-83. 103-117. (להלן גנוסטיציזם)

בכתב יד זה נמצא היכלות זוטרתו בעמ' 38 א - 46 א, ללא ציון כותרת, כפי שכבר ציין ילינק בבית המדרש, ח"ו, עמ' 44 הע' 7 ועיין גנוסטיציזם, עמ' 6 הע' 12, וראה עוד שם עמ' 102. לתיאור מפורט של כתב היד וחלקיו המתייחסים לספרות ההיכלות ראה P. Schafer, Prolegomena zu Einer kritischen Edition und Analyse der Merkava Rabba, Frankfurter Judaistische Beiträge Heft 5 1977 (להלן, שפר, מרכבה רבה), 69, 65 p.

כ"י מינכן 40, ע עיין קטלוג שטינשניידר של כתבי היד במינכן, מינכן 1895, עמ' 26, בכתב היד 227 דפים ובסופו מובא התאריך יב ניסן 308 = 1547 - 1548. דפים 80 א - 93 ב מצוי היכלות רבתי ובדפים 94 א - 97 א (98) היכלות זוטרתו. לתיאור נרחב של כתב היד עיין שפר, מרכבה רבה עמ' 68.

כ"י ניו יורק בית המדרש לרבנים 8128 Acc 5505 No. J.T.S. 828 בכתב היד 224 דפים ומוצאו מחוגי חסידי אשכנז (עיי' גנוסטיציזם עמ' 102). תיאור כתב היד מצוי בקטלוג שוורג ופרנקל המובא בצילום כתב היד, בטרט המכון לתצלומי כ"י עבריים מס' 11319. בתיאור זה שגיאות רבות ואין נזכר היכלות זותרתי. תיאור עדכני של חלקו של כתב היד המתיחס על ספרות ההיכלות מצוי אצל שפר, מרכבה רבה עמ' 66, 69. כ"הי כולל את היכלות רבתי (ד' 1-15) היכלות זותרתי (15 ב - 19 א) (23 א - 25 א) טקסט על מטטרון (11 - 23), מרכבה רבה, השבעות, חרבא דמשה (35) ש"ק ועוד. (וראה שלום, גנוסטיציזם עמ' 6 הע' 13, לציובי דפים שונים מעט להיכלות זותרתי).

הטקסט המצוי בעמ' 19 א - 23 א, בין שני חלקי היכלות זותרתי, כולל קטעים חשובים של שיעור קומה ושל 'שבחי' מטטרון ואין זה מן הנמנע שאף הוא חלק מהיכלות זותרתי. טקסט זה אינו מצוי ברצף טקסטואלי זהה בארבעת כתבי היד האחרים של היכלות זותרתי אם כי הוא מצוי בכלם במקומות שונים, ועל כן נמנענו מלכלול אותו במהדורתנו לפי שעה, אולם יש מקום לשיקול דעת נוסף באשר לשייכותו לחיבור זה. בכ"י זה יש חזרות על קטעים חשובים של היכלות זותרתי, בוריאציות מסוימות, בדפים שונים ואף על קטעי שיעור קומה ושיקולי עריכתו אינם נהירים כל צרכם.

כ"י מינכן 22 נ

רא קטלוג שטינשניידר עמ' 8. בכתב היד 232 דפים, כתב יד איטלקי. בדפים 149-180 חיבורים השייכים לספרות ההיכלות. היכלות רבתי מצוי בדפים 149 א - 160 ב. היכלות זותרתי 160 א - 164 ב. לתיאור מפורט של כה"י עיי' שפר, מרכבה רבה, עמ' 66, 70-71. כ"י מינכן 40 וכ"י מינכן 22 מתיחסים על אותו ענף של כתבי היד, בשניהם מובאת אותה מסורת של שמות. גירסת כ"י מינכן 22 בנוסח השמות עדיפה.

זיהוי כתבי היד של היכלות זותרתי ע"פ ראשיתם וסיומם

כמצויין לעיל, אין בידינו כתב יד המציין בכותרתו או בדפיו את השם היכלות זותרתי ועל כן מן הנמנע לקבוע בבירור את ראשיתו של הטקסט, או את סיומו, על פי מסורת טקסטואלית ודאית.

ככ"י מינכן 40 בדף 93 ב מסתיים היכלות רבתי ואחרי רוח של מחצית העמוד מתחיל טקסט חדש נטול כותרת אשר פתיחתו היא: "אמר ר' ישמעאל שאלה אחת שאלתי את נחוניא בן הקנה על שם רז חותם גדול וכך למדתי אותו מר' נחוניא בן הקנה דבי צורטק דרעגינת... זהו כתר נורא שמשיעין אותו לכל שרי חכמה..."

נוסח זה מצוי אף בכ"י אוקספורד 1531 בדף 38 א וב'מרכבה שלמה' ו ע"א וידוע כתפילת כתר נורא, ואינו מצוי בכ"י ניו יורק ביהמ"ל 8128, או בכ"י מינכן 22.

בכתב יד מינכן 22 עמ' 160 ב אחרי סיום היכלות רבתי מצויה הפתיחה המקבילה לנוסח כ"י ניו יורק 8128: "אם אתה רוצה להתיחד בעולם...". ללא כותרת. נוסח זה מצוי בכ"י אוקספורד 1531 בדף 38 א ובכ"י מינכן 40 בדף 94 א באמצע העמוד, ללא ציון כותרת או פסקה, בסיום תפילת כתר נורא.

סיום הטקסט שקבענו באופן שרירותי, הפירוש החדש לשיר השירים, אינו מצוי כסיום בכ"י מינכן 140-22, בכ"י ניו יורק, או בכ"י אוקספורד, אלא מצוי בתוך רצף טקסטואלי והמשכו: "המשנה הזאת שנה אותה בכל יום אחר תפילה אמר ר' ישמעאל על מישתק השר שהוא קורא אותו ממהשה". משנת "ממהשה" מצויה בכ"י אוקספורד 1531 בדפים 45-46, בכ"י מינכן 22 עמ' 164. בכ"י מינכן 40 עמ' 97 א והבאנוה כנספח למהדורת היכלות זוטרת ע"פ כ"י ניו יורק 8128 דף 24 ב - 25 א.

על התקנת המהדורה

בהשוואת כתבי היד של היכלות זוטרת הסתבר לי שכ"י ניו יורק -ביהמ"ל 8128 הוא השלם והמקיף ביותר בין כתבי היד הידועים של חיבור זה. עדיפותו על פני כתב יד אוקספורד 1531, המקובל כטוב שבכתבי היד, נובעת מן העובדה ששורות המובאות בקיטוע, ברמיזה ובקיצור בכ"י אוקספורד, מובאות בשלמות, באריכות בדיוק ובפירוט בכ"י ניו יורק ביהמ"ל. במקומות בהם כ"י ניו יורק מכיל בפירוט את שמות האל, מלאכיו, שומרי השערים ושמות החותמות, בנוסחים המקבילים בכ"י אוקספורד ומינכן מובאים הדברים כהללה ובקיצור כגון הראשון, השני השלישי וכדומה. במקום בו כתוב בן עזאי בנוסח כ"י ניו יורק כתוב בשאר כתבי היד פלוני.

יחד עם זאת אין כתב יד זה נטול שיבושי העתקה, תוספות עריכה ואינטרפולציות ויש להביא בחשבון אפשרות של השפעה מאוחרת בעיבוד הטקסטים בידי חסידי אשכנז, שכתב יד זה מוצאו מחוגם.

בההדרת כתב היד התבססתי על כתב יד ניו יורק ביהמ"ל 8128 והשלמתי קטעים חסרים ונוסחים מתוקנים ע"פ שלושת כתבי היד האחרים שהגיעו אלינו בשלמות. קטעי הגניזה המקבילים לחלקים מן הטקסט של היכלות זוטרת הובאו בשלמותם בסוף המהדורה והובאו כחילופי נוסחאות לשורות הרלבנטיות. כחילופי הנוסחאות הבאתי אף את נוסח 'מרכבה שלמה', שם נדפס חלקו של היכלות זוטרת בנוסח משובש תחת הכותרת 'תפילת כתר נורא' בדפים ו ע"א - ח ע"א. נמנעתי להביא חילופי גירסה שהם טעויות דפוס ברורות ונוסחים שגויים במובהק, אך במקום שהיה ספק הבאתי גם כאלה.

חלוקת השורות מובאת כנתינתה בכתב היד, שורה תמורת שורה, לבד מן הקטעים שהם בעלי מבנה שירי ברור או קטעי הימננות, שנערכו בצורה המדגישה את פיוטיותם. בהם, כשאר דפי המהדורה הלוכסנים מסמנים ראשית שורה וסיומה בכ"י ניו-יורק. הפיסוק החלקי המובא בהמדורה והחלוקה לפסקות אינם מצויים בכתב היד, ונוספו על ידי למען הקלת העיון.

כל הנוסחים שעמדו לנגד עיני היו משובשים במידה זו או אחרת ואין תימה בדבר שכן הצירוף של הארמית, השמות חסרי הפשר והעדר רציפות עלילתית העשויה לרמז על נוסח עדיף, הפכו את העתקתו של חיבור זה למועדת לשגיאות של כתיבה, העתקה ועריכה, ואף מנעו ככל הנראה את פרסומו בדפוס עד כה.

בעיה מיוחדת העולה בההדרת כתב יד מעין זה היא בעיית השמות. כידוע במרוצת הדורות השתבשו השמות שהוראתם סתומה, ואין בידינו מסורת נכוחה המאפשרת ההדרה מדויקת. השתדלתי עד היכן שידי מגעת לדייק בהעתקת השמות אולם בעיות אורתוגרפיות וטיבם של כתבי היד מוציאים מכלל אפשרות דיוק שאין אחריו ערעור בהבחנה בין אותיות כגון ב ו-כ, ס' ומס סופית, י' ו' ו' ו' ו' ודומיהן. הבאתי את הגרסות כולן בחילופי הנוסחאות, אולם עדיין רחוק הנוסח הנדפס מכלל ודאות באשר לכתבת השמות ולהוראתם המדויקת.

בהערות לטקסט הבאתי, כמצויין לעיל, מקבילות בדפוסים ובכתבי יד שיש בהם כדי לאשש את נוסח הטקסט ולבררו. עוד צוייניו בהערות מראי מקום לנוסחים מתוקנים בגירסות אחרות, לביאורים למחקרים ומקורות ככל שהשיגה ידי.

תקציר תוכן

שורות

- 1-5 פתיחה אנונימית הדנה בגילוי הרז וסתרי המרכבה, התנית הגילוי בויתור מודע על נסיון הבנה וחקירה.
- 6-8 הזהרות המתבקשות בעיסוק בשמות קדושים והסודיות הנדרשת, בצד הדגשת איסור ההנאה מידיעת הסודות.
- 19-14 עליית משה למרום והשמות שלמד שם מפי הקב"ה. קטע הדומה באופיו לקטעי 'שר תורה'.
- 15-19 השם שנגלה לר' עקיבא בצפיית המרכבה והוראתו לתלמידיו בלויית האזהרות הנדרשות מחד גיסא והשימוש המתור בו מאידך גיסא.
- 20 ארבעה שנכנסו לפרדס, פתיחה. כנראה טעות מעתיק ומקום המשפט להלן שו' 43.
- 21-25 חזרה על תוכן של שורות 9-14 עם מסורת שונה של שמות. קטע השייך למסורות 'שר תורה'.
- 26-31 ספר החכמה, סודות העולם וסודות התורה שנתן למשה מידי אלהים וסוד החרב (?) שהעולם עומד בה. קרוב לודאי שהקטע שייך לטקסטים מסוג 'חרבא דמשה' ואינו אלא אינטרפולציה שנוסחה כאן משובש.
- 32-36 ר' עקיבא מגלה את השם הקדוש שנמסר למשה, השם בו חצה משה את ים סוף (ארמית).
- 37-41 תפילת יונה אל ה'. דומה שהקטע אינו שייך כלל לטקסט ונוסף בטעות.
- 41-55 ספור ארבעה שנכנסו לפרדס מפי ר' עקיבא בנוסח המפרט את גורלו של כל אחד מהנכנסים. לשורות אלה מקבילות רבות בתלמודים בתוספתא ובמדרשים.
- 55-38 עלית ר' עקיבא למרום ועמידתו בפני מלאכי החבלה בהגיעו לפרגוד וסיועו של הקב"ה המצוה על המקטרגים להניחו משום שהוא ראוי להסתכל בכבוד האל. קטע זה מיוסד על תיאור עליית משה למרום בכבלי מסי' שבת פח-פט.
- 54-63 דברי ר' עקיבא המספר על בת קול שיצאה מתחת כסא הכבוד בשעה שעלה במרכבה, ומצטט את דבריה בלשון ארמית אודות "הבנדבא" (?) שהתקין הקב"ה לפני כריאת השמים והארץ.
- 64-85 דברי בת הקול היוצאת מתחת לכסא הכבוד המנוסחים כהימנון בלשון ארמית המתאר את ידיעות השונות של העולה במרכבה ואת המיומנויות השונות הכוללות ידיעת עליונים ותחתונים, הסתכלות בכבוד, אמירת שבחים וידיעת שמות ואותיות, ידיעת סודות חיים ומות ידיעת העבר וצפיית העתיד ועוד.
- 85-99 דיון מרומז באפשרויות העקרוניות של השגת כבוד האל ומקום משכנו.
- 85-92 דיון באפשרויות ראית האל לאור מסורות מקראיות סותרות העונות לשאלה - מה מתגלה מן האל בהתגלויותיו. נרמזת ההתלבטות בין אפשרויות ההשגה המוגבלות (לא יראני אדם וחי) לבין הערגה לראות והעודיות על חזיונות מיסטיים של הנביאים.
- 93-95 דיון בשאלה באילו תנאים יש לאל דמות. נקודות מבט שונות של עליונים ותחתונים, מלאכים ונביאים על החזיון הנגלה להם.
- 96-99 דברי ר' עקיבא על כבודו הנסתר של האל [בתשובה לשאלה העקרונית "איה מקום כבודו"] שנגלה לו בחזיון ועל הדמיון לכאורה של החזיון הנגלה "כדמות אדם" (העולה מתיאורי ישעיהו יחזקאל ודניאל) ודברי משה המבקש להמנע מבדיקה רציובלית של מקום האל.
- 100-112 דברי ר' עקיבא על הזיקה בין ידיעת השם ולימוד הרז והמסקנות המתבקשות מחזיון החיות. התיאור מבוסס על מרכבת יחזקאל ומנין חלקי גופם של החיות ומראן. (ארמית)
- 113-119 תיאור צפיית החיות לפנים לאחור, למזרח ולמערב והתכסותן בכנפיהן בשעת התפילה, פיוט הדבור והדממה ובשעת אמירת זמרה לפני קונם כפיהן, בפניהם ובגפיהן. (ארמית)
- 119-125 תיאור ההווה והשמימיות שמעל לפרסת רגלי החיות: אבני ברד, אבני גחלים, רוחות, נהרי דינור 'מאחז פני כסא' ו'פרשז עליו עננו', רבבות המלאכים המשמשים לפני כסא הכבוד, ועמים ברקים וכו'.

- 126-127 תיאור מרומז, שחלו בו שיבושים טקסטואליים רבים, של היושב למעלה מההיכלות כולם.
- 128-133 המשך תיאורה של דמות זו בנוסח 'שיעור קומה' הכולל את תיאור קלסתר הפנים "כדמות הרוח וכצורת הנשמה" ואת הגוף 'כתרשיש מלא כל העולם'.
- 134-137 ברכה על השם הגדול והנורא אשר בשמו משביעים, ונוסח ההשבעה.
- 138-141 דיון בנוסח שם זה כשגרסאות שונות מובאות מפי בילעם, משה, מלאך המות ודוד המלך (ניכרת השפעה יונית על השמות)
- 142-143 ידיעת השם המפורש הניתנת לצופי שמו, פירושו, חקירתו ונקיבת שמו. מצויין שפירוש שמות שלו יונית"
- 144-162 רשימת שמות קדושים, שרובה אינו ידוע לנו ממקבילות ומקורות אחרים, פתיחתם וחתימתם, כאשר בסוף הרשימה מצויין שאלו הם "שבעים (שמות) לצאת ולבוא עד שהתענית שולטת בו".
- 163-165 אזרהה בדבר סכנת השימוש בשמות; ציון העובדה שמי שאינו לומד את השמות חייב הריגה מחד גיסא, בעוד שמי 'ששתמש כתגא חלף' מאידך גיסא. חזרה על אותו רעיון הקובע שאי ידיעת הקנטמיסא גוררת מות בעוד שידיעת הקינטמיסא (שם קדוש, השבעה ? נוסחה מגיח?) מבטיחה לבעליה עולם הבא (ארמית).
- 166-184 חזרה בשינויים קלים על ההימנון המובא בשורות 64-85 בשמה של בת הקול מתחח לכסא הכבוד.
- 185-189 דברי ר' עקיבא (שמקבילתם בנוסח מתוקן מצויה בהבדלה דרבי עקיבא). ראשיתם אינה מובנת והמשכס דיון בשמו הראשון, השני והשלישי של האל. השם השלישי קדקדיה יוצא משבעים ושתיים אותיות:
- 190-196 רשימת שמות נרדפים לשם האל הכוללים בתוכם שמות נטולי מובן בצד כינויים מקובלים כגון רחום וחנוך כשלפני כל אחד מהשמות הפורמולה ביי"ט. כאמור לעיל מקבילה מתוקנת לנוסח זה נמצא בהבדלה דרבי עקיבא.
- 196-203 רשימת שמות המקובלים כשמות מלאכים, המובאים כאן כשמות האל, אולם ללא הקידומת ביי"ט, ובה כלולים מיכאל אליאל חזיאל גבריאל רפאל מטטרון וכדומה כשבסיום הרשימה נאמר "שדי שמו, קדוש אהיה שמו, אשר אהיה שמו, אלו עשרים ושתיים אותיות שהם עשרים ושתיים שמות מאות אחת שלתורה".
- 203-211 רשימת אותיות האלפבית בסדר הפוך ורשימת אותיות וצירופי אותיות שבסופה נאמר:
- "כתר שם מפורש" של רכון העולמים ומלך המלכים"ואחריה נמנים שם של כ"ב אותיות אנקתם פסתם... ושם של שמיניות (אזבוגה).
בסיום רשימת השמות מצויין שכל היודע שם זה של גבורה ומזכירו תורתו מתקיימת בידו, ואינו ניזוק.
- 211-313 פסוקים בשם דוד וירמיהו המשבחים הבטחון באל.
(כאן מסתיימת ההקבלה להבדלה דרבי עקיבא וראה להלן תוספת להערות).
- 214-217 תיאור העליה האקסטטית:
דברי ר' עקיבא מנקודת מבטו של הצופה שראה העולם כולו והבין מהותו, עלה בעגלה של אש וראה היכלי ברד ומצא "גרוסקא גרנסקא" שמהותו אינה ברורה. בקטע זה שיבושים המקשים על הבנת העניין (ארמית)
- 218-222 הימנון המתאר מקומות שונים גבוהים במעלה בשמים בשם העברי ובשם הבלתי מתפענח (ארמית).
- 223-230 תיאור השם (ההשבעה והחותם) שמשביעים בו שמים וארץ ויכולתו לשנות סדרי בראשית (ארמית)

231-237	קטע של שיעור קומה המתאר דיוקנו של היושב על הכסא ונוקב בשמות אבריו, קצוותיו עיניו וגופו.
238-244	קטע של שיעור קומה המתאר את כסא כבוד ומקום מושבה של הישות האלוהית על פי העקרון שלכל אחד מחלקי הכסא יש שם המבטא מהותו המיוחדת.
244-247	תיאור החיות על פי יחזקאל.
247-253	שמות שרי פני החיות, שר פני אדם, שר פני אריה שר פני שור ושר פני נשר שהתחף אחרי חטא ישראל בשר פני הכרוב. קטע של שיעור קומה.
253-260	תיאור החיות העשויות מאש, קול כנפיהן ורעשן האדיר ונהר דינור.
261-266	תיאור כסא הכבוד העומד על החיות ודימויו לרקיע, לים, לתכלת, ספיר ברקת תרשיש וכו', ותיאור האש עליו וסביבו. (נוסח מדרשי)
267-270	חזון יחזקאל התייחס לכסא הכבוד מוקף האש ובהתכוננותו באש זו נדמו ליחזקאל דמות החיות שהן רגלי הכסא, ו"האש הגדולה" שמעל לכסא הכבוד. ציון העדר אפשרות להשיג על דרך דימוי או בדרך אחרת מה שמעבר לה.
281-286	תיאור "שבעה ראשי שמישי גבורי כח לפני ולפנים מן הפרוכת" ששמש בסיס לתיאורים רבים בספרות ההיכלות ובספרות המגיה. שמות 12 המלאכים הממונים מעבריו של כסא הכבוד ותיאור היישוב עליו "כבודו כעין החשמל ובמסגרתו כתר שם המפורש, הכלול מאש וברד".
286-288	שמות מקום מושבו של האל.
289-295	ברכה לאל ובקשה לשמירה מפני חטא וכעס.
296-304	תיאור 'החשמל' הבורר בין יורדי מרכבה הראויים לראות מלך ביופיו, מבחנים שמעמידים המלאכים בפני צופי המרכבה והעונש הנורא המוטל על מי שאינו ראוי לראות מלך ביופיו ונכנס שלא כדין.
305-311	תיאור ההיכל הששי הנראה כים ולאמיתו של דבר אין בו טיפת מים והעולה במרכבה נבחן אם יכול הוא לראות אמיתת הדברים - אויר זיו אבני שיש טהור - או את מראית העין שלהם - "ריכי רכבות גלי ים".
312-316	תיאור עונשו הנורא של הטועה בפירוש המראה וכידי שומרי פתח היכל הששי (הקטע אותו הביא האי גאון כציטוט מהיכלות זוטרת').
317-321	לקחי סכנת העליה במרכבה לאור הנסיון המתואר לעיל של 'מבחן המים' והעלאת אפשרות ההצלחה של הטועה בפירוש המראה של 'זיו אויר אבנים' בתנאי שאינו שואל לפשר מראה עיניו.
322-324	דברי ר' עקיבא על פשר גורלו של בן עזאי שזכה לעמוד בפתח ההיכל הששי אולם נכשל בפירוש מראה עיניו ואמר מים מים ותיאור עונשו מידי המלאכים.
325-332	דברי ר' עקיבא על הארת פניו של יעקב אבינו לפני אדיריון יהוה אלהי ישראל "תחת עננים שמזלפות דם". שיכות הקטע להיכלות זוטרת' אינה ברורה.
333-348	תיאור ההיכל השביעי ותרועת האופן הכפול המריע ותוקע על רשות הכניסה לראויים לראות מלך ביופיו.
349-352	הימנון ההיכל השביעי: תיאור שלבי ההעלאה של הצופה במרכבה המגיע להיכל השביעי שם הוא מתנשא ומתעלה בידי האופנים, הכרובים, החיות, הנוגה והחשמל עד לכסא הכבוד שם הוא רואה את המלך ביופיו.
349-352	תיאור יופיו של המלך בנוסח הימנוני או בלשון השבעה 'במלך מפאר במלך שומר...". המפאר ומשבח את מעלות המלך ביופיו.
349-352	דברי ר' עקיבא על "תפיסת" שמות שבעה שרים שומרי שבעה פתחי היכלות. פירוט שמות שבעה ההיכלות וחותמיהן תוך ציון שידיעת שמות השרים וחותמותיהן מקנה כניסה להיכלות.

353-354	פירוט שמות שבעה השרים שומרי שבעה פתחי ההיכלות ושמות חותמותיהן .
360-370	ציון מפורט של החותם הראוי להראות לשר ההיכל המתאים .
371-380	דיון בטעמי מינויו של טוטרוסאי השר על ההיכל הששי ובזה של שהריאל על ההיכל השביעי .
380-389	תיאור העלאת הצופה במרכבה משר אחד לרעהו עד להושבתו בחיק אבטח אבטח אלהי ישראל. בקטע מצויה שורת שמות שבקטעים הקודמים הובאו כחותמות ואילו כאן הם הופכים לבעלי ישות שכן היורד במרכבה יושב בחיקם.
389-415	שירת השואל לפני כסא הכבוד; תיאור נוסח הפניה, הקודם לשאלה ששואל היורד במרכבה, המורכב מהימנון מפורט בשבח האל. (להימנון זה מקבילה בהיכלות רבתי).
416-427	רשימת שמות הדומה בחלקה לשמות שנזכרו בקטעים הקודמים כשמות שומרי ההיכלות וחותמותיהם .
427-438	נוסח השאלה ששואל היורד למרכבה המורכב מבקשת מתן חן חסד ורחמים מלפני כסא הכבוד, בעיני המשרתים ובעיני בני אדם. . . ובקשה לזקק את המשרתים לעשיה מסוימת אותה צריך לפרט. בהיכל השביעי פסוקי שיר השירים (הנדרשים במשנת ש"ק) הנאמרים בעקבות ההכרזה "האל הגדול הגבור והנורא החזק והאמיץ האדיר והאביר" והפיכתם לשמות.
438-443	שמות שרים, מישתק יופיאל סרניאל שהדריאל וחסדיאל, אותם משביעים. הטקסט נקטע.

However, it is doubtful that at any time these parts were truly compiled together in a more coherent manner than we now possess.

It has been accepted in previous research that Hekhalot Zutarti is the oldest text of this literature, however, no philological analysis has ever been attempted to prove this thesis. Taking into consideration the nonhomogeneous character of the text as described above, no generalization as to the antiquity of the text as a whole should be made.

Several negative generalizations can be inferred, to wit: Hekhalot Zutarti does not reflect a specific time or historical occurrence; it is lacking any eschatological orientation or apocalyptic characterizations as found in other texts of Hekhalot literature; and, it is lacking any literary framework binding its various parts. Perhaps the only true connecting link, excepting the central position of Rabbi Akiva, is the importance stressed on the mystical meaning inherent in the secret and sacred names of the Deity.

This critical edition of Hekhalot Zutarti is based on the Jewish Theological Seminary manuscript 8128 and the different variations as found in the other major manuscripts, it also contains the abridged contents and detailed notes, and includes an introduction dealing with the various aspects and problems as outlined in this summary.

the Hekhalot tracts does not verify this arbitrary assumption since the passages containing Hekhalot Zutarti, according to Jellinek's suggestion, do not present a continuous composition or a textual unit but rather a conglomeration of somewhat related bits and pieces.

In the Hekhalot Zutarti as identified by Jellinek there are several different strata of Merkaba tradition unrelated as to author, chronological date of writing, and of form. We find about ten unsuccessive passages all beginning with the words "Rabbi Akiva spoke:" There is no continuous plot to bind these fragments as a whole and further in the Hekhalot literature we find many other and similar paragraphs which are also attributed to Rabbi Akiva.

There are other portions of Hekhaloth Zutarti which can be found in some texts comprising the Hekhalot literature such as: "Shiur Quoma", "Sar Torah", "Metatron", "Ezekiel's Chariot" and the long lists of secret names of the Deity and his wardens. The editorial considerations, therefore, for including each particular passage in Hekhalot Zutarti are not readily apparent and the compilation of these fragments into a structural whole must seriously be questioned.

This author sees them as most probably representing various mystical traditions from different circles of Yordi Merkava, copied in a haphazard manner with no attempt to attain textual unity. Hekhalot Zutarti should not be considered as an unfolding narrative or book but rather different forms of literature which grew from a nucleus of idea, situation, or perhaps a true mystical experience and to which has been grafted, with the passing of time, other similar traditions and new material.

If these passages must be seen as a unit, then their nucleus must be the well known archtypical mystical experience of Rabbi Akiva - the four who entered the orchard - since their uniqueness is obviously founded on the visionary experience.

SUMMARY

Hekhalot Zutarti or 'Lesser Hekhalot' is one of the fragmentary mystical documents of the various texts comprising the Hekhalot literature and indeed has long been considered one of the earlier examples. The first reference to this text which until now has never been completely published, is found in the tenth century 'Responsum' of Rav Hai Gaon, the head of a Babylonian academy, citing the well known Talmudic fragment of the Treatise Hagigah relating to the dangers of mystical practice. Hai Gaon has written:

"There are two myshnayot that the Tanaim are teaching in that matter and they are called Hekhalot Rabbati and Hekhalot Zutarti and that is well known. About these contemplations said the Tana, "four entered the orchard" it is also explained in that Baraita, Rabbi Akiva spoke to them "When you come to the place of the pure marble plates then do not say: Water, Water." In Hekhalot Zutarti it is said: the entrance of the sixth palace looks like thousands and ten thousands of waves of water but there is not one drop of water only an air of splendor from the pure marble paving stones with an appearance like unto water".

Except for this quote relating to the gate of the sixth palace which gives us our only textual touchpoint as to the identity of the text, we possess no further positive evidence as to its contents, its beginning or its end, its character or its form.

In the principal manuscripts of the Hekhalot Literature we do not find a text entitled Hekhalot Zutarti. The true identity of the text should be questioned since its existence is based on such slender evidence.

A. Jellinek was the first to suggest that certain fragments of Oxford manuscript 1531 is Hekhalot Zutarti. This identification together with its parallels in other manuscripts, has been accepted in all subsequent research. My survey of the manuscripts containing